

Institutul pedagogic din Eger, R.P.U. (cond.: docent L. Szücs) și Catedra de istoria medicinei a I.M.F. din Tg.-Mureș (cond.: prof. I. Spielmann, doctor-docent)

**CONTRIBUȚII LA ISTORICUL PRIMELOR DECENII
ALE INSTITUTULUI MEDICO-CHIRURGICAL DIN CLUJ**

Z. Szökefalvy-Nagy, I. Spielmann

Înființarea Institutului medico-chirurgical din Cluj (1775) a marcat una din măsurile cele mai importante ale politicii sanitare a absolutismului luminat habsburgic în Transilvania. În Ardealul semifeudal, bintuit de secetă și boli molipsitoare, cu dezvoltarea socială rămasă în urmă, numărul personalului sanitar calificat era foarte redus. Înființarea institutului din Cluj a avut menirea să umple acest gol — dacă nu prin medici titrați, măcar prin magistri bine instruiți în chirurgie și obstetrică.

Temeinicul regulament din 1770, cunoscut sub numele de „Generale normativum in re sanitatis”, postula pe lângă controlul diplomei medicilor, chirurgilor și farmaciștilor și angajarea numai de chirurghi și moașe cu diplomă. Instruirea și controlul moașelor a devenit una dintre sarcinile „physici”-lor (medici șefi) județeni. Aceste măsuri, progresiste la vremea lor, din păcate au rămas în mare parte simple deziderate.

Istoria institutului din Cluj a fost scrisă la sfârșitul secolului trecut de către I. Maizner. Mai nou V. Bologa și S. Izsák consacră problemei studii aprofundate (1). O perioadă scurtă de timp, Institutul a purtat denumirea de — „Facultate chirurgicală” — deși niciodată n-a fost o instituție universitară în accepțiunea clasică a cuvîntului. Pe vremea lui Iosif al II-lea a primit denumirea de Liceu academic, iar mai târziu cea de Institut medico-chirurgical din Cluj.

În primii ani de funcționare, instruirea chirurgilor și a moașelor revenea unui singur profesor, austriacul *Joseph Laffer*, magistrul în chirurgie și obstetrică, titularul Catedrei de anatomie, chirurgie și obstetrică. Abia în 1787 a fost numit în fruntea Catedrei de medicină veterinară, nou înființată, profesorul *P. Fuhrmann*.

Asupra primelor decenii de funcționare detinem puține date. I. Maizner și alții au susținut că inițial limba de predare a fost latina. Cercetările noastre infirmă această presupunere. De fapt *Laffer* și-a predat lecțiile în limba maternă — germana.

Această situație convenea pe deplin concepției statale a lui *Iosif al II-lea* care — după cum se știe — a vrut să făurească un imperiu unitar, politic centralizat, impunând în statul habsburgic multinațional germana ca singura limbă oficială în administrație și învățămînt. Ordonanța despre obligativitatea limbii germane a fost emisă în 1784.

Această dispoziție s-a lovit de opoziția fâțișă a unei părți a opiniei publice din Transilvania. Problema drepturilor limbii materne și crearea unor instituții care să asigure dezvoltarea limbii și culturii naționale începuseră să constituie o platformă unică, pe baza căreia s-a coalizat mișcarea nobilimii maghiare cu tabăra intelectualității democratice radicale, mai redusă ca număr. Lupta pentru drepturile limbii materne a devenit o revendicare permanentă a mișcărilor burgheziei din

Transilvania pentru independența națională (2). Pe patul de moarte *Iosif II.* a fost silit să-și retragă majoritatea ordonanțelor printre care și cea în problema limbii. Acest fapt a însemnat prăbușirea jozefinismului.

Din păcate, cererea adresată de „tineri maghiari care învață chirurgia la Cluj” magistratul Comitatului Cluj în problema învățămîntului în limba maternă nu poartă dată, așa că nu se poate stabili cu certitudine dacă cererea a fost o reacție întîrziată la ordonanța în problema limbii sau una din primele expresii ale mișcării naționale care a luat avînt după prăbușirea jozefinismului (3).

Pare mai verosimilă prima presupunere. Semnatarii cererii din Cluj au fost probabil stimulați de exemplul celor 34 studenți în chirurgie de la Universitatea din Pesta, care la 19 august 1789 au înaintat o cerere Guvernului, solicitînd ca să le admită cursuri și examene în limba maternă în locul celei germane (3). La facultatea de chirurgie din Pesta, în urma inițiativei profesorului *Sámuel Rác* — fostul tîzic al orașului Baia Mare — exista încă din 1777 un învățămînt în limba maternă, sistat prin ordonanța în problema limbii, iar pentru scopurile acestui învățămînt *S. Rác* a redactat și manuale.

Din memoriul studenților din Cluj redăm ideea principală: „Cerem cu adîncă smerenie, să ni se admită a avea un profesor care înțelege atît limba maghiară, cit și latina, cu atît mai mult, cu cit pentru însușirea chirurgiei și „moșitului avcm cărți potrivite în limba maghiară și latină” (4).

Revendicarea învățămîntului în limba latină a studenților clujeni nu este nicidecum întîmplătoare. În școlile ardeleni, pînă la epoca jozefină, limba de predare era latina, mai cunoscută și mai răspîndită în rîndurile micii nobilimi și a intelectualității burghize decît cea germană.

Adunarea generală a Comitatului Cluj înaintează Guvernului la 23. III. 1790 cu aviz favorabil cererea cu mențiunea: „Doctorul în moșit *Joseph Laffer* necunoscînd altă limbă decît germana, n-a putut instrui chirurgii și moașele maghiare la nimic, sau la foarte puține lucruri... astfel numitul *Laffer* și-a ridicat leafa și pînă acum fără să fi devenit om util în patrie, în comitat” (5).

Memoriul energic propune drept urmaș al lui *J. Laffer* pe doctorul *M. Incze*, tînărul fizic al Comitatului Cluj, stabilit abia cu 2 ani în urmă în oraș. Alegerea era foarte potrivită, căci *M. Incze*, în ciuda vîrstei tinere, era un medic progresist cu experiență bogată și orizont larg. După obținerea diplomei de medic la Pesta, se perfecționase timp de un la Universitatea din Viena, iar înaintea întoarcerii sale definitive în patrie se perindase prin spitalele și universitățile din Praga, Lipsca, Halle, Berlin, Göttingen, Leyda, Utrecht, Amsterdam, Haga, Rotterdam și Paris.

Guvernul ardelen studiază memoriul la 20 aprilie al aceluiași an, dînd curs cererii studenților în chirurgie și dispune la 7 mai ca rectorul Institutului medico-chirurgical din Cluj să raporteze în ce post ar putea fi mutat *Laffer*, și pe cine îl propune în locul lui „care să nu fie începător, nici în cunoașterea limbii patriei, nici în cea latină” (6).

Rectorul „Akademiei” din Cluj (de care ținea și învățămîntul chirurgical) *J. Winkler*, răspunde la 5 iunie. Recunoaște că în împrejurările date „din cauza necunoașterii celor două limbi școlare ale patriei, tineretul maghiar a fost lipsit de progresul sperat în arta moșitului și a chirurgiei.” În același timp ia apărarea lui *J. Laffer*, îi laudă activitatea profesională pe tîrîmul chirurgiei și moșitului la Viena și Cluj, exprimîndu-și totodată dezacordul că după 16 ani de activitate profesorală meritorie la Cluj *Laffer* să fie mutat din postul său. Rectorul propune o rezolvare de compromis. Cere ca „de dragul națiunii

săsești și germane" *Laffer* să fie păstrat „în funcție încă timp de 1—2 ani”, dar să fie secundat, în calitate de suplinitor, cu asigurarea succesiunii, de chirurgul comitatului Turda, *József Osztrovics*.

Winkler laudă erudiția, viața morală a doctorului *Incze*, dar dat fiind faptul că nu are decît diploma de medic, nu a urmat cursuri de moșit și nu are calificare de magistru în chirurgie, nu-l consideră apt pentru conducerea lucrărilor practice de anatomie și de moșit („Disecții și operații manuale cu moașele”): mai sugerează în schimb Guvernului ideea, „dacă plafonul cheltuielilor ar permite acest lucru”, să înființeze o nouă catedră de medicină teoretică pentru studenții în chirurgie sub conducerea lui *M. Incze* [„pentru explicarea acelor părți ale științei medicale... care sînt mai strîns legate de cea a chirurgiei” (7)].

Propunerea lui *Winkler* reproduce de fapt argumentele lui *M. Incze*, căci la întrebarea pusă dacă ar primi să ocupe postul lui *Laffer*, tânărul medic înaintează, sub pretextul răspunsului, un memoriu în care postulează reforme substanțiale în programul învățămîntului institutului din Cluj.

Incze accentuează că nu poate primi conducerea lucrărilor practice de anatomie și de moșit, fiindcă pentru acest lucru nu are calificare și din cauza faptului că disecțiile anatomice i-ar prejudicia clientela particulară. În schimb cere ca *J. Laffer* să fie menținut ca „manualist” sau să fie angajată o altă persoană „care să execute operațiile manuale în prezența mea... iar eu mă oblig să explic toate aspectele acestor științe în limba mea maternă”. *M. Incze* pledează cu însuflețire pentru cauza învățămîntului în limba maternă. Constată cu mîhnire „ce mari daune s-au adus patriei pînă acum, prin faptul că meșteșugul moșitului nu s-a predat în limba maternă” (9). Evocă argumente temeinice în favoarea înființării pentru studenții în chirurgie a unei catedre de medicină teoretică a cărei conducere și-ar asuma-o. Învățămîntul chirurgical va rămîne lacunar fără teoria medicinei — continuă el argumentarea. Punc mari speranțe în învățămîntul în limba maternă a anatomiei și speră că lecțiile sale „vor fi frecventate nu numai de studenții chirurghi, ci vor fi audiate cu plăcere și de alți tineri studioși ai academiei, acest lucru obișnuindu-se în toate universitățile renumite, căci nu există lucru mai frumos decît cunoașterea de către om a constituției și proprietăților naturale ale propriului său corp” (10). În lauda anatomiei merge atît de departe, încît o consideră știință parte a filozofiei.

Strîns legat de anatomie și bazat „pe principiile fizicii” dorește să organizeze învățămîntul fiziologiei, cel al patologiei, știință care dezvăluie cauza bolilor și cel al dieteticii, disciplina reglementării modului de viață. Sub influența fostului său dascăl, ilustrul naturalist ardelean *József Benkő*, *Incze* caută să asigure loc și botanicii în planul său de învățămînt. Programează excursii pentru culegerea plantelor medicinale în timpul verii, sperînd că va putea antrena la ele și pe studenții altor „facultăți”, stîmînd astfel și interesul pentru științele naturii (există atunci în cadrul „academiei” un învățămînt juridic și filosofic).

Planul temerar și progresist al lui *M. Incze*, privind reforma învățămîntului la Institutul medico-chirurgical din Cluj, nu s-a realizat. Guvernul nu a acordat fonduri pentru a înființa o nouă catedră. Abia în 1793 a luat ființă Catedra de chimie, profesorul căreia, doctorul în medicină *André Etienne*, a fost însărcinat totodată cu ținerea prelegerilor de fiziologie și patologie. În aprilie 1797, după moartea lui *Etienne*, pînă la urmă a luat ființă Catedra de medicină teoretică, în fruntea căreia a fost numit *M. Incze*, deschizîndu-i-se astfel posibilitatea să-și traducă — parțial — în viață proiectele.

Memoriul lui *M. Incze* și *J. Winkler* prezintă interes și din alt punct de vedere. Pe baza datelor lacunare nu s-a putut stabili pînă acum cu certitudine cînd a început la Cluj instruirea moașelor și dacă a existat de la început și un învățămînt practic. Documentele amintite pledează în favoarea supoziției lui *I. Maizner* că instruirea moașelor a început din primul an al existenței institutului, iar învățămîntul practic de anatomie și de moșit a fost introdus încă de *J. Laffer*.

Am arătat că rectorul *J. Winkler* l-a propus ca suplinitor al lui *Laffer* cu drept de succesiune pe *József Osztrovics*, chirurgul Comitatului Turda. Numele lui *Osztrovics* n-a fost cunoscut pînă acum în istoricul medicinei noastre. Din memoriul său și din raportul lui *J. Winkler* reiese că era magistrul în chirurgie și obstetrică, începîndu-și studiile la Cluj și continuîndu-le cu „Bursă Goldbergeriana” la Viena, unde a obținut și diploma în jurul anului 1778.

În favoarea propunerii ca *Osztrovics* să fie suplinitor al lui *Laffer* pleda și faptul că încă din 1778 *Maria Tereza* i-a făcut promisiuni în acest sens. După afirmația lui *Osztrovics*, în anul acesta, pe baza unor reclamații *Laffer* urma să fie îndepărtat din postul său. Pînă la urmă *Laffer* a fost menținut, iar *Osztrovics* numit chirurg al Comitatului Turda, împărțeașa promițîndu-i prima „vacanță” la Cluj.

Atît din memoriul lui *Osztrovics*, cît și al rectorului reiese că noul candidat avea o oarecare experiență în instruirea moașelor, căci în 1788 „din porunca Guberniului Regal a instruit moașele maghiare și valahe” (subliniera noastră) în limba lor maternă — deci în limba maghiară și română. Pornind din experiența dobîndită, *Osztrovics* ridică în memoriul său pentru prima dată problema introducerii instruirii moașelor din Cluj în limba română. „Un instructor al moașelor are nevoie și de cunoașterea limbii valahe” — menționează el. Propunerea lui *Osztrovics* este împărțită și de rector. *Winkler* menționează că *Osztrovics* „este gata să instruiască deopotrivă în limbile patriei: maghiară, latină, germană și valahă” (12).

Experiența lui *Osztrovics* în instruirea moașelor în limba română nu a fost unică în Transilvania, același proces se desfășoară și la Sibiu. La școala de moșit din Sibiu, înființată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, protomedicul Transilvaniei *Adam Chenot* numește în jurul anului 1773—74 pe magistrul în obstetrică *Mihail Teofil Blasius*. Noul profesor a organizat pentru moașe un învățămînt sistematic, cu examene obligatorii în limba germană și română (13).

G. Z. Petrescu și *A. Arz* relatează deopotrivă despre existența unui certificat de moașă datat din anul 1778, păstrat la Muzeul Brukenthal din Sibiu și iscălit de *Adam Chenot*, *S. Bedeus*, „fizic” al orașului, și *Mihail Teofil Blasius*, profesor ordinar cezaro crăiesc. După afirmația lui *A. Arz* moașele sibiene cu examen în fața fizicului orașului aveau aceleași drepturi ca și moașele formate la institutul din Cluj (14).

Guberniul Transilvaniei și-a însușit propunerea lui *J. Winkler*, iar Cancelaria Aulică își dă de asemenea consimțămîntul ca *J. Osztrovics* sau altcineva să fie numit suplinitor al lui *J. Laffer* cu drept de succesiune, fixîndu-i-se sarcina să traducă în limba maternă a studenților lecțiile germane ale profesorului (15).

La 25 noiembrie 1790 sîcșește în fine numirea lui *J. Osztrovics* cu un salariu de 250 florini (16). În actul gubernial de numire, sarcina „profesorului adjunct” este de a „instrui anatomia, chirurgia și moșitul în limba maghiară și valahă” (17).

Un amănunt interesant este că în decretul cezaro crăiesc de numire a lui *Osztrovics* apare amintit numai învățămîntul chirurgiei și moșitului în limba maghiară și română, studiul bilingv al anatomiei a fost adăugat în circulara Guberniului.

Osztrovics, convins că va fi numit profesor în locul lui *J. Laffer*, nu acceptă numirea de profesor adjunct (18), motivînd refuzul prin faptul că traducerea în limba maghiară și română a materialelor de predat scrise în

limba germană și latină, i-ar lua atita timp, incit nu ar mai avea posibilitatea să execute operații. El se referă și la faptul că pentru o muncă așa de grea 250 de florini reprezintă un salariu mult prea mic (leafa lui *Laffer* era de 400 florini). Toate acestea sînt probabil pretexte și adevărata cauză a refuzului trebuie căutată în faptul că nu a vrut să fie subalternul vechiului său rival. Despre soarta lui de mai târziu nu știm nimic, numele său nu mai apare în legătură cu institutul din Cluj nici după moartea lui *Laffer*.

Cu renunțarea lui *Osztrovics* posibilitatea realizării învățămîntului în limba maternă la institutul din Cluj suferă o nouă aminare. Nu era ușor să găsești în acea perioadă un magistrul în chirurgie și obstetrică, cu cunoștințe și calificare corespunzătoare, care să cunoască și limbile populațiilor din Ardeal și să fie dispus să depună o muncă grea pentru un salariu relativ mic.

Noul rector al institutului, *Ignác Murányi*, este silit să raporteze că în ședința din 26 febr. 1791 senatul academic („Consessus Academicus”) nu a găsit apt pe nici unul dintre cei propuși pentru postul de adjunct (19).

Guberniul a căutat atunci să convingă pe unii chirurghi mai iscuțiți din Transilvania să depună un examen la Universitatea din Pesta, dar, negăsind candidați, este silit să se adreseze Guberniului Ungar cu cererea „ca Universitatea Regală Maghiară să trimită un tânăr, cunoscător atit al limbii maghiare, latine și germane și care să aibă calificare în științele chirurgicale” (20).

Pînă la urmă *Ferenc Horváth*, chirurg originar din Turda, care în acea perioadă lucra în localitatea Korpona din Ungaria, s-a prezentat pentru ocuparea postului, arătînd că satisface cerințele; are diplomă de magistrul în chirurgie de la Universitatea din Pesta încă din 1788, cunoaște și limbile necesare („Cunosc am numai limbile maghiară, germană și latină dar în afară de acestea am învățat și multe alte limbi”) (21). Nu-i cunoaștem actul de numire. Probabil că lui nu i s-a mai promis succesiunea, căci după moartea lui *Laffer* rămîne tot adjunct pe lingă noul profesor *Eckstein*. Numirea lui *Horváth* a rezolvat numai parțial problema învățămîntului în limba maternă. Între timp însă acesta a primit pe altă linie un mare ajutor prin numirea ca profesor a lui *I. Piuaru Molnar*.

III.

Este un fapt cunoscut din literatura medico-istorică că *I. Piuaru Molnar* a fost numit profesor de oculistică la Institutul medico-chirurgical din Cluj în 1791. Pînă acum însă au fost puțin cunoscute împrejurările înființării noii catedre, ca și actul de numire al lui *I. Piuaru Molnar*. Cercetările noastre aduc și în acest domeniu noi contribuții.

Cînd *Piuaru Molnar* în 1777 a fost numit oculist al Principatului Transilvaniei, el a primit între altele și sarcina de a iniția în oculistică chirurgia atit teoretic cit și practic (22). Pe de altă parte, Institutul medico-chirurgical din Cluj avea și el menirea de a instrui chirurghii din Transilvania. În scopul lichidării acestei dualități *I. Piuaru Molnar* se adresează direct Cancelariei Aulice și propune ca în scopul formării oculiștilor să se inițieze la institutul din Cluj cursuri trimestriale. Această propunere este trimisă de Cancelaria Aulică Guberniului (23) și pe baza avizului foarte favorabil al acestuia (24). Cancelaria aulică mai cere propuneri suplimentare, în sensul încadrării învățămîntului de oculistică în planul de învățămînt al Institutului din Cluj, specificînd și postul în care *Piuaru Molnar* să fie numit (25). În răspunsul său Guberniul subliniază: „Este de sine înțeles că *I. Molnar* trebuie încadrat între membrii Academiei și trebuie onorat cu titlul de profesor” (26).

Cancelaria Aulică acceptă propunerea Guberniului și la 27. I. 1791 îl numește pe *I. Piuaru Molnar* profesor de oculistică (27).

Iată textul numirii: „Sacratissimae Caesareo et Regio Apostolicae Majestatis Domini Domini Clementissimi Nomine Regio, in Magnu Principatu Transylvaniae Gubernio intimandum; Majestatea Sa aprobă întrutotul cu bunăvoință propunerea Guberniului Regal, înaintată la 1 dec. 1790 sub nr. 9090 privind sistematizarea învățămîntului științei și meșteșugului tîmăduirii bolilor de ochi în această provincie. În acest scop salariul oculistului *Molnar*, care urmează să fie cooptat între membrii Academiei din Cluj, cu titlul de profesor, în afara de cei 250 de florini stabiliți, care trebuie plătiți din Casa Provincială, să se asigure și din Casa Camerală 250 de florini, iar 150 de florini din fondul de studii pentru a-i servi la cheltuieli.

La propunerea Guberniului Majestatea Sa aprobă cu clemență toate acestea, dispunînd în același timp ca Guberniul Regal să traducă în fapte cele de mai sus. În ce privește procurarea microscopelor pentru Institutul amintit și a preparatelor absolut necesare, pe care le amintește în memoriul său oculistul *Molnar*, Majestatea Sa dispune cu clemență să fie asigurate din fondul de studii, așa că Guberniul să dispună cît mai curînd despre aceste lucruri

Dat la Viena, la 27 ianuarie 1791 *C(omes) Josephus Majlath*“.

Guberniul a dat de știre și printr-o circulară că „din poruncă cezaro crăiască oculistul gubernial *I. Molnar* a fost cooptat în scopul ridicării fericirii întregului popor“ între profesorii Academiei din Cluj, anunțîndu-se totodată că „timpul în care acest profesor va preda lecțiile sale în limbile patriei s-a fixat pentru lunile iunie, iulie și august al fiecărui an, ceea ce trebuie adus la cunoștința poporului pentru ca acei care ar dori să se adreseze cu bolile lor acestui medic la Sibiu să-l poată găsi în lunile amintite la Cluj“ (28) (subiectivitatea noastră).

Specificarea „în limbile patriei“ — fapt important pentru problema tratată în această lucrare — apare pentru prima dată în circulara Guberniului. Ea nu figurează în nici o corespondență anterioară, nici în decretul cezaro crăiesc. Modificarea textului — după părerea noastră — se datorește tocmai persoanei lui *I. Piuariu Molnar*, pentru că noul profesor cunoștea deopotrivă limbile română, maghiară, germană și latină și era persoana cea mai indicată să traducă în fapte dezideratul învățămîntului în „limbile patriei“, ajuns la împlinire prin renunțarea lui *Osztrovics*. Realizarea acestui învățămînt era și în interesul Guberniului, care avea nevoie pentru reformele sale sanitare de personal bine instruit, recrutat din rîndul tuturor naționalităților din Transilvania. Guberniul Ardelean a redactat și a tipărit în același scop din deceniul 4 al sec. XVIII. mai multe foi volante, cu conținut sanitar în limbile maghiară, germană și română.

Prin numirea lui *I. Piuariu Molnar* oficialitățile au putut să-și traducă în fapt și vechiul deziderat, de a obliga la examen în Institutul din Cluj pe chirurgii în funcțiune, nu numai din cunoștințe de chirurgie, moșit și veterinar, ci și din știința tîmăduirii ochilor.

Din cauza tîrăgănării numirii lui *F. Horváth*, lecțiile programate inițial pentru lunile iunie—august au fost amîinate de Guberniu, anunțîndu-se totodată într-o circulară data începerii anului școlar pentru luna noiembrie care „va fi menținută atît în acest an școlar, cît și în cei ce urmează, la toate materiile fiind numiți profesori care predau și în limba maghiară“ (29).

Circulara de mai sus menționează dintre limbile de învățămînt doar pe cea maghiară, dar nicidecum cu caracter exclusiv. Este probabil că atît *I. Piuariu Molnar* cît și *F. Horváth* au folosit în învățămîntul practic limba pe care studenții lor o înțelegeau mai ușor.

În sprijinul presupunerii noastre că *F. Horváth*, originar din Turda, a cunoscut și limba română și a folosit-o în învățămîntul practic, pledează scrierile lui *Fr. Nyulas*, protomedicul Transilvaniei, din 1807 — deci la cîțiva

ani de perioada abordată — care menționează că *Mihail Blasius* „a instruit câteva moașe în limba germană și valahă la Sibiu”, exprimându-și totodată părerea că *F. Horváth* ar trebui să preia sarcina de a „instrui femeile valahe în arta moșitului sub conducerea profesorului *Eckstein*” (30).

În calitatea sa de rector al Institutului din Cluj același *F. Nyulas* își traduce cu un an mai târziu planul în fapt. El organizează în 1808—1809 la institutul din Cluj în două rânduri 2 cursuri pentru moașe în limba lor maternă, printre care și în cea română (31). Este foarte probabil că aceste cursuri române au fost conduse de *F. Horváth*.

Învățământul moașelor în limba română apare și mai târziu la institutul din Cluj. Astfel, în planul de învățământ tipărit în anul 1852 putem citi următoarele: „Lecțiile de chirurgie vor fi ținute în limba maghiară, iar cele pentru moașe în limba germană și maghiară de profesorul titular, respectiv în limba română de către Domnul adjunct, *Anton Pfenningsdorf*” (32), (sublinierea ne aparține).

(Numele magistratului în chirurgie *Anton Pfenningsdorf* apare încă în anul 1817—18 între membrii personalului didactic, în calitate de adjunct al Catedrei de chirurgie).

În ceea ce privește persoana lui *I. Piuaru Molnar*, presupunerea noastră, că acesta și-a instruit elevii români în limba lor maternă, se bazează nu numai pe pasajul citat din circulara Guberniului privind lecțiile sale în „limbile patriei”. E bine cunoscut că acest reprezentant de vază al luminismului român din Transilvania s-a folosit de toate mijloacele pentru ridicarea spirituală a poporului său; a scris manuale de retorică pentru școlile românești, a redactat prima gramatică și primul dicționar germano-român, a scris lucrări de popularizare din domeniul istoriei și economiei, a fost unul dintre inițiatorii „Societății Filozofești”, iar între anii 1790—95 a întreprins mai multe încercări nereușite de a obține aprobarea pentru o revistă în limba română.

În cursul cercetărilor noastre am găsit răspunsul primit de *I. Piuaru Molnar* în anul 1793 la cererea înaintată direct Cancelariei Aulice în problema revistei în limba română.

Refuzul cezaro crăiesc este adus la cunoștința lui *I. Piuaru Molnar* în termeni foarte categorici, chemându-l la ordine: „Jalba Domniei tale adresată Majestății Sale Cezaro crăiești în problema tipăririi ziarelor valahe în acest Principat și în Ungaria, a fost retrimisă acestui Guberniu Regal cu porunca ca Domnia-ta să-și vadă de datoriile sale de profesor de oculistică” (33).

În ciuda acestui răspuns dur se știe că *I. Piuaru Molnar* s-a adresat în 1794—1795 din nou autorităților cu alte memorii în problema revistei în limba română (34).

Multe discuții a suscitat faptul cum este posibil că *I. Piuaru Molnar*, promotor neobosit al ridicării nivelului cultural al poporului său, n-a scris nici o lucrare medicală în limba română. Lecția sa inaugurală tipărită „*Paraenesis*...” găsită și comentată de *Bologa* (în 1923) este redactată în limba latină, *Crăiniceanu* și *Felix*, bazându-se pe interpretarea unui pasaj din opera literară a lui *I. Piuaru Molnar*, declară că dînsul a socotit că nu a venit încă timpul ca să se scrie medicina în limba română.

Cu 40 de ani în urmă *V. Bologa* (35) s-a îndoit de justetea acestei interpretări, exprimându-și totodată părerea că e aproape imposibil ca inimosul și savantul luminist român să nu fi scris nimic din domeniul medicinei. Tot dînsul a arătat într-o altă lucrare că în dicționarul germano-român și în alte scrieri de popularizare ale lui *I. Piuaru Molnar* pot să fie găsiți germeii unui lexic medical românesc (36).

Justețea punctului de vedere al lui *V. Bologa* este subliniată de manuscrisul cirilic în limba română, găsit de noi în Arhiva Guberniului din Transilvania. Manuscrisul cu titlul: „Method, adică învățătura prea lesne și proștilor foarte îndeminată și cu preț mai ușor a tămădui sfranțul“ este opera lui *I. Piuariu Molnar* și constituie traducerea în limba română a manuscrisului în limba latină a lui *André Etienne* despre tratamentul sifilisului.

Antecedentele acestui manuscris pot fi rezumate precum urmează: în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sifilisul cunoaște în Transilvania o mare recrudescență, fapt la care contribuie deopotrivă dese războaie, mișcările de trupe austriace în Transilvania (37) și dispozițiile cezaro crăiești (1751—1769) prin care prostituatele și alte femei vagabonde au fost evacuate din Viena în Banat (38). Această regiune, Comitatul Caraș-Severin și regiunea Zlatnei au fost intens contaminate. Medicul cameral *A. Etienne* în raportul său din anul 1786 evaluează la aprox. 2000 numărul bolnavilor venerici din regiunea Zlatnei. La propunerea sa a fost înființat la Cimpeni (1788) un spital de necesitate pentru bolnavii venerici, unde cunoscutul medic luxemburghez a aplicat cu succes metoda sa de tratament. În 1792 molima s-a întins și în regiunea Mociu. Chirurgul oficial, *Péter Nagy* raportează după anchetă cele observate comitatului Cluj. Pe baza acestor constatări „fișpanul“ (prefectul) clujan cere ajutorul material și medical al Guberniului, iar acesta, prin inspectoratul minier din Zlatna, dă dispoziții lui *A. Etienne* să publice metoda sa cu care a obținut rezultatele terapeutice bine cunoscute.

A. Etienne răspunde cu o întârziere de un an și jumătate, în august 1793. Prezentându-și metoda (40) în scris, el arată că a reușit să vindece cu ajutorul ei 284 mineri infectați și multe alte persoane care i s-au adresat. După unele modificări neînsemnate, Guberniul trimite lui *I. Piuariu Molnar* manuscrisul lui *Etienne* ca să-l traducă în limba română, trașind aceeași sarcină medicului clujan *András Szöcs* pentru editarea în limba maghiară.

Oculistul român a terminat în scurt timp traducerea manuscrisului. În scrisoarea adresată Guberniului *I. Piuariu Molnar* arată: „M-am grăbit a înainta cu adîncă umilință înaltului Guberniu Regal o dată cu originalul această traducere în limba valahă, cu modesta observație ca metoda să fie citită cu atenție cu ajutorul unei persoane cunoscătoare a limbii valahe, de către parohul, învățătorul sau cantorul local“.

I. Piuariu Molnar consideră problema tratamentul sifilisului foarte urgentă și cere ca această descriere a metodei lui *Etienne* să ajungă cît mai repede la țărani români care, nefiind în măsură a plăti scumpul ajutor medical, să se poată lecuji singuri cu ajutorul ei. De aceea el propune ca „Parohul să le explice cum trebuie strînse în timp de vară remediile prescrise: ierburile, florile și rădăcinile care pot fi găsite pretutindeni, astfel parohii pot îndruma în tratamentul potrivit pe aceia care ar dori să se lecuiască fără mari cheltuieli. Numai astfel acest tratament excelent și sănătos poate să fie de folos poporului valah“ (41).

Manuscrisul lui *Etienne*, tradus în limbile română, maghiară și mai lîrziu germană, a fost favorabil apreciat de Guberniu, cerîndu-se doar unele completări la simptomatologia și dietetica bolii, *Etienne* a înaintat în scurt timp aceste rectificări. Cu toate acestea, atît manuscrisul cît și traducerea românească a lui *Piuariu Molnar* nu au fost tipărite, deoarece *M. Neustädter*, protomedicul Transilvaniei, a considerat că prin autotratament persoanele bolnave pot să-și producă mai mult rău decît bine (42). (De fapt *Neustädter* face propunerea, ca textul tipărit să fie dat chirurgilor din comitate, pentru a putea institui pe baza lui tratamentul adecvat. Dar această sugestie n-a fost luată în considerare).

Lucrarea lui *Etienne* abordează problema tratamentului sifilisului și gonoreei, considerate de el boală unitară, în spiritul concepției lui *I. Hunter*. Totuși el face anumite diferențieri în terapie. Astfel, pentru tratamentul „general” al sifilisului recomandă o cură cu unguent mercurial timp de 24 de zile, pentru vindecarea gonoreei și a complicațiilor ei (ale căror simptomatologii le descrie), preconizează medicamente vegetale și minerale, administrate peroral. Combaterii intoxicației cu mercur, care apare în timpul tratamentului, îi sint consacrate pasaje separate.

Traducerea lui *Piuariu-Molnar* este fidelă, totuși apar și unele prescurtări, altelei termenii tehnici medicali necunoscuți poporului sint circumscriși. Nu putem face o analiză exhaustivă a „Metodul”-ui ci ne rezumăm la unele considerații sumare. Traducerea în l. română a lucrării lui *Etienne*, e primul text medical cunoscut al lui *Piuariu* în limba română. Alături de „*Paraenesis*” este în același timp singura lucrare cu conținut medical al aceluiași autor. „*Method*”-ul ocupă un loc de cinste și în cadrul primelor manuscrise și tipărituri medicale în limba română.

I. Serafician a semnalat drept cel mai vechi manuscris medical în limba română al unui autor necunoscut. Aforismele lui *Hippocrat* — „*Alegerile lui Ippocrat*” — care datează din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (probabil din 1714) (43).

În ordine cronologică urmează 4 ordonanțe sanitare în limba română, emise de Guvernul din Transilvania.

Prima (1744) cuprinde dispoziții în legătură cu „*Contumaciile*” (carantinele) instituite la hotar.

A doua (1766) arată cum trebuie să se controleze la hotar călătorii și mărșurii, pentru a împiedica introducerea ciumei.

A treia (1787) „*Arcan sau învățătură împotriva călcezii oilor*” se ocupă cu gălbeaza.

A patra (1788) expune metodele de curățire a boabelor de griu infectate (cu corn-de-secară).

Aceste patru ordonanțe sanitare de pe vremea *Mariei Terezia* și a lui *Iosif al II*, sint cele mai vechi tipărituri medicale în limba română (V. *Bologa*, 44).

În ordine cronologică ele sint urmate de manuscrisul lui *Piuariu-Molnar* găsit de noi.

Opera lui *I. Piuariu-Molnar* e mult mai exigentă decit tipăriturile anterioare, acestea fiind pure ordonanțe administrative. Ea reprezintă descrierea amănunțită a unui tratament medical. După cunoștințele noastre „*Method*”-ul e prima scriere medicală în limba română cu autor cunoscut. Deși este o traducere după *A. Etienne*, acest fapt nu-i scade importanța.

Trebuie să ne ocupăm separat de terminologia medicală a lui *I. Piuariu Molnar*. Încă în 1926 V. *Bologa* a elaborat un studiu temeinic al problemei, bazându-se pe scrierile de popularizare și pe dicționarul german-român al cunoscutului oculist. Terminologia lui *I. Piuariu Molnar* — arată V. *Bologa* — nu e nici cea curat populară, nici cea savantă; este tezaurul lexical medical pe care îl va fi folosit tinăra burghezie română a Brașovului și Sibiului, dicționarul medicinei de casă a tirgovețului transilvănian. În crearea noilor termeni tehnici *I. Piuariu Molnar* dă dovadă de un simț lingvistic sigur. Limba sa este lipsită de exagerările latiniste ale epocii, majoritatea termenilor fiind folosiți și azi în graiul românesc curent din Transilvania (45).

Studierea limbii „*Method*”-ului întărește intrutotul constatările lui V. *Bologa*. Totuși în această operă medicală, tendința lui *Piuariu* spre cristalizarea unei terminologii medicale este mult mai evidentă decit în scrierile anterioare. Acest lucru apare clar dacă comparăm lexicul medical din „*Method*”

cu glosarul medical al lui *Piuariu*, întocmit de *V. Bologa*. Din cei 170 termeni tehnici, în 11 pagini de manuscris. 135 nu figurează în lucrarea lui *Bologa*. Deosebit de bogat e manuscrisul în termeni tehnici farmaceutici și terapeutici. (Din 83 termeni 78 n-au fost semnalati pînă acum). Plantele medicinale și medicamentele uzuale apar sub denumirea lor populară și în limba curentă (nalbă mică, migdale dulci, lemn dulce, soc, argint viu, răvent). O parte a acestor noțiuni sînt semnalate și în termeni tehnici greco-latini (hydrarghir, rebarbară, kalomel). Denumirea formelor farmaceutice și a unităților de măsură e foarte variată. În majoritatea cazurilor ea este cea științifică (gran. mixturi, praf, decoctus, loi, sirup, extract, gargarismă, emulsie). Dar găsim și expresii populare (scaldă, urdine, pilitură). *I. Piuariu Molnar* face în același timp și o încercare temerară de a traduce în termeni tehnici români instrucțiunile recepturii (Rp = iai, iei, MPP să se meastece praful, ut supra = din destul etc.).

După părerea noastră exemplele înșirate sînt suficiente pentru a argumenta aserțiunea că manuscrisul recent găsit al lui *Piuariu Molnar* constituie o etapă importantă în formarea începuturilor limbii medicale române. Asupra analizei sale detaliate vom reveni.

Considerăm că lucrarea noastră aruncă noi lumini asupra rolului jucat de Institutul medico-chirurgical din Cluj în ridicarea nivelului sanitar și cultural al Transilvaniei din a două jumătate a secolului al XVIII-lea. Îndeosebi semnificative ne par datele cu privire la învățămîntul chirurgical și popularizarea cunoștințelor medicale în limba maternă.

Sosit la redacție: 4 mai 1956.

Bibliografie

1. MAIZNER JÁNOS: A kolozsvári Orvosi Sebészeti Tanintezet történeti vázlat (1775—1872). Kolozsvár 1890; 1/b. V. BOLOGA și colab.: Contribuții la ist. medicinei în R.P.R., Buc. Ed. Med. (1955), I c. S. IZSÁK: Ocrotirea sănătății în R.P.R. Nr. 1 1965, p. 85—95; 2. JANCȘÓ F.: A felvilágosodástól a romantikáig Irod. Könyvk., Buc. (1966), 90—100; 3. Ist. României — Ed. Acad. R.P.R. 1964, vol. III, p. 760—64; GYÓRY T.: Az orvostud. kar története (1770—1935) — Budapest (1936), p. 169; 4. Arhivele de stat ale orașului Budapesta, Gubernium Transilv. în politicis 2656/1790; 5. Ibidem; 6. Gub. Trans. 3418/1790; 7. Gub. Trans. 4470/1790; 8-12: Ibidem; 13. A. ARZ: Rev. Med. (1962), II, p. 234-237; V. GOMOIU și colab.: Adaos la repertoriul medicilor, farmaciștilor, veterinarilor. Buc. (1941), 22; G. Z. PETRESCU: Hermannstädter Hebammen im 18. Jhr. Sibiu (1931), Extr. p. 1—15; 14. A. ARZ: Op. cit.; 15. Arhivele de stat ale orașului Budapesta, Aulic. 889/1700 și Gub. Trans. 6008/1790; 16. Ibidem. Aul. 14716/1790; 17. Gub. Trans. 10233/1790; 18. Gub. Trans. 868/1791; 19. Gub. Trans. 1821/1791; 20. Gub. Trans. 6253/1791; 20. Gub. Trans. 6788/1791; 22. Gub. Trans. 3558/1776; 23. Aul. 8891/1790; 24. Gub. Trans. 6008/1790; 25. Aul. 13040/1790; 26. Gub. Trans. 9090/1790; 27. Aul. 1141/1791 (pe baza traducerii din limba latină de dr. E. FARCZÁDY, 28—29 Gub. Trans. 1578/1791; 30. Gub. Trans. 6477/1807 și 7204/1807; 31. S. IZSÁK: Op. cit.; 32. Rende azon közleckéknck, melyek az orvos-sebész Intézetben Kolozsvárt, Erdély Nagy Fejedelemségében 1852—53-as oskolai évben tartatnak. Din materialul catedrei de Ist. Med. din Tg.-Mureș; 35. Arhivele de stat ale orașului Budapesta Aul. 4587/1793 și Gub. Trans. 87/1794; 34. D. POPOVICI: La littérature roumaine à l'époque des lumières. Sibiu 1945, p. 272—280; 35. V. BOLOGA: Contribuțiuni la istoria med. din Ardeal, Cluj 1927; 36. V. BOLOGA și colab.: Contrib. la ist. med. în R.P.R., Buc. Ed. Med. (1955), p. 37; 37. GY. GORTVAY: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. Vol. I. Budapest (1953), Akad. Kiadó, p. 41; 38. V. BOLOGA: Din istoria sifilisului — Cluj (1931); 39. T. GHITAN și C. STIRBU: Propuneri pentru înființarea unor instituții spitalicești în regiunea Zlatnei și a

văi Arieșului (1786) din vol. „Din istoria med. românești și universale“ Ed. Acad. 1962, p. 191—201; 40. Gub. Trans. 2092/1792; 41. Gub. Trans. 9427/1793 (După traduc. în l. latină a lui T. VIDA); 42. Gub. Trans. 8790/1793 și 9427/1793; 43. I. SERAFICEAN: Alegerile lui Hippocrat, Manuscris Românesc din prima jumătate a sec. XVIII. Prima sesiune științifică de Bibliologie și documentare — Buc. 1957, p. 278—282; 44. V. BOLOGA: și colab.: Contribuții la ist. med. în R.P.R. — Buc. 1955; 45. V. BOLOGA: Terminologia medicală românească a doctorului I. Piuaru (Molnar von Müllersheim), Cluj, 1956; Daco-România, Extr. p. 1—11.
